

Аннотация

төп дөйөм белем биреү буйынса
туған (башкорт) теленән эш программаһына

Төзөнө: Казакколова Әлфия Ғәббәс кызы

2019 йыл

Аңлатма

Дөйөм белем биреү мәктәптәре өсөн башкорт теленән программа икенсе быуын Федераль дәүләт стандарттарында куйылған талаптар һәм һөзөмтәләр нигезендә төзөлдө. Унда үсеш программаһының положенияһы һәм төп идеялары, төп белем биреү өсөн универсаль укыу иҫәпкә алынды, шулай ук башланғыс кластың программалары менән күсәгилешлелек һакланылды.

Укытыу (туған) башкорт телендә алып барылған мәктәптәрҙең 5-9-сы кластары өсөн башкорт теленән эш программаһы:

1. «Рәсәй Федерацияһының мәғариф тураһындағы законына» (29.12.2012. №273-ФЗ)
 2. Төп дөйөм белем биреү Федераль дәүләт белем биреү стандарты (2010 йылдың 17 декабренән № 1897;)
 3. Рәсәй Федерацияһының мәғариф һәм фән министрлығы тарафынан тәкдим ителгән бойорого (2015 йылдың 31 декабренән №1577) “Төп дөйөм белем биреү учреждениеларында Федераль дәүләт белем биреү стандартына үзгәрештәр индереү тураһындағы приказына” (2010 йылдың 17 декабренән № 189)
 4. «Рәсәй Федерацияһы халыктары телдәре тураһында» Законы.
 5. Рәсәй Федерацияһының «Мәғариф тураһында» Законы (29.12.2012 й. N 273-ФЗ)
 6. «Башкортостан Республикаһы халыктары телдәре тураһында» Законы.
 7. Башкортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» Законы (01.07.2013 й. № 69)
 8. Башкортостан Республикаһында Милли мәғарифты үстереү концепсияһы.
 9. Укытыу (туған) башкорт телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-11-се кластары өсөн "Башкорт теле " предметы буйынса белем биреү өлгө программалары / Төзөүсөһе: З. М. Ғәбитова. – Өфө: Китап, 2017.
 10. «Матрай төп дөйөм белем биреү мәктәбе» муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының «Укыу планы»на ярашлы төзөлдө.
- Уға ярашлы 5-се, 6-сы, -8-се кластарға 70-шәр, 9-сы класта 68 сәғәт, азнаһына 2 сәғәт, 7-се класта 35, азнаһына 1 сәғәт каралған

Укыу предметына дөйөм характеристика

Башкорт теле — башкорт халкының туған теле һәм Башкортостан Республикаһының дәүләт теле булып һанала.

Туған телдең метапредмет белем биреү функцияһы мәктәптә белем алыу процесында бала шәхесен формалаштырыуға «Башкорт теле» предметының универсаль, дөйөмләштереү характерын билдәләй.

Башкорт теле баланың фекер үсешенә булышлыҡ итә; укыусыларҙың интеллектуаль һәм ижади һәләтен үстерергә ярҙам итә; белем һәм күнекмәләргә үз аллы үзләштереү һәләттәрен үстерә, шулай ук укыусыларҙың үстереүсә укыу эшмәкәрлеген ойоштора. Туған тел башкорт мәҙәниәтен өйрәнеүгә нигеҙ булып тора һәм башкорт әҙәбиәтенен рухи тел байлығын үстереүгә булышлыҡ итә; укыусыларҙы кешелектең мәҙәни-тарихи тәжрибәһенә ылықтыра. Киләсәктә төрлө белемдә үзләштереү һәм һаклау формаһы буларак, башкорт теле бөтә предметтар менән тығыз бәйләнештә тора һәм профессиональ күнекмәләргә үзләштереү сифатына йөгөнтө яһай. Аралаша белеү, шул һөзөмтәлә уңыштарға өлгәшеү, юғары профессиональ һәм социаль әүҙемлек шәхес тормошоноң төрлө өлкәләрендә өлгәшелгән уңыштарын билдәләүсә характеристика булып тора. Туған тел ул баланың төрлө тормош ситуацияларында тәрбиә-этик нормаларын формалаштырыу

нигезе; әхлак нормалар позицияһынан сығып, үз кылыктарына дәлилле баһа биреү мөмкинлеген дә үстерә.

Төп мәктәптә башкорт телен укытыу максаттары:

1) туған телгә карата һөйөү, мәзәниәт күренеше буларак, телгә карата аңлы караш тәрбиәләү; туған телдең төп аралашыу, кеше эшмәкәрлегенәң төрлө сфераһынан белем алыу коралы булыуын, йәмғиәттә кабул ителгән әхлак-этик нормаларҙы үزلәштереү сараһы булыуын аңлау; туған телдең эстетик киммәттәрен үزلәштереү;

2) көндәлек тормошта һәм укыу эшмәкәрлегендә туған телдә аралашыу сараһы буларак үزلәштереү; үз-ара аңлашыу һәм үз-ара фекер алышыуға һәләтлелекте үстереү; үз телмәрендә камиллаштырыу; мөһим төп укыу белем һәм универсаль укыу хәрәкәттәрен (эшмәкәрлек максаттарын анык итеп әйтә белеү, уны планлаштырыу, библиографик эзләнеү үткәреү, төрлө типтағы лингвистик һүзлектәрҙән, сығанактарҙан, Интернеттан тейешле мәғлүмәтте алыу һәм эшкәртеү һ. б.) үزلәштереү;

3) тел системаһы төзөлөшөн һәм унын хәрәкәттә булыу законлығын үزلәштереү; стилистик ресурстарҙы һәм төп әзәби тел нормаларын күзәтергә өйрәнеү; анализлау, сағыштырыу, классификациялау һәм тел факттарын баһалау һәләттәрен үстереү; язма һәм һөйләү телмәрен, телмәр эшмәкәрлегә төрҙәрен, аралашыуҙың төрлө ситуацияларында телдә кулланыу кағизәләрен, телмәр этикет нормаларын үزلәштереү; актив һәм потенциал һүзлек запасын байытыу; телмәрҙә грамматик сараларҙы кулланыу күләмен киңәйтеү; алынған белемдә, күнәкмәне аралашыу процесында, укыу эшмәкәрлегендә һәм көндәлек тормошта кулланыу һәләтлеген камиллаштырыу.

Төп дөйөм белем биреү мәктәптәрендә башкорт теле зурлығын йөкмәткеһе белем биреү процесында метапредмет һәм предмет максаттарына өлгәшсүгә йүнәлдерелгән. Был үз йәһәтендә коммуникатив, тел, лингвистик һәм мәзәни компетенцияны формалаштырыуҙы һәм үстереүҙе күз уңында тотал.

Коммуникатив компетенция телмәр эшмәкәрлегенәң төрҙәре, аралашыуҙы, һөйләү һәм язма телмәр төрҙәрен үزلәштереүҙе исәптә тотал, тел материалын һәм күнәкмәләргә кәрәкле ситуацияларҙа кулланы алыуҙы тапал тота. Коммуникатив компетенция аралашыуҙың максатын билдәләй, телмәр ситуацияһын баһалай белеүҙе, аралашыуһың коммуникация ысулдарын һәм ниәттәрен исәпкә алыуҙы, адекват стратегик аралашыуҙы һайлауҙы һәм үз телмәрендә аңлы рәүештә үзгәртсүгә әҙер булыуҙы күз уңында тотал.

Тел һәм лингвистик компетенция йәмғиәт күренеше буларак, тел тураһында тейешле белемдә үزلәштереү нигезендә унын төзөлөшөн, үрешөн, хәрәкәттә булыуын формалаштырыуҙы аңлата; башкорт әзәби теленәң төп нормаларын үزلәштереү; һүзлек запасын һәм укыуһы телмәренәң грамматик төзөлөшөн байытыу; фәһ буларак, лингвистика тураһында тейешле белем, унын төп бүлектәренә кәрәкле булған тел күренеше факттарын анализлау һәм баһалау мөмкинлеген формалаштырыу; төрлө төрҙәгә лингвистик һүзлектәр менән кулланы белеү.

Мәзәни компетенция туған телдең мәзәниәтәң сағылдырыуһы форма буларак аңлауҙы күз уңында тотал, тел һәм халык тарихында бәйһәһәһә булыуын, башкорт теленәң милли-мәзәни үзенсәлеген, башкорт телмәр этикет нормаларын үزلәштереүҙе, милли-мәзәни компонентлы һүзәр мәзәһәһә аңлауһың билдәлә.

Өлгө программала материал коммуникатив эшмәкәрлек йүнәлештә бирелгән. Тәкдим ителгән материал белем бирсүҙе генә исәпкә алмай, ә эшмәкәрлек формаһын тормошка ашырал.

Беренсе (1 цифры астында) тел һәм телмәр күренеше һәм улардың хәрәкәттә булуын аңлатыусы лингвистик аңлатмалардың исемлегә бирелә. Икенсе (2 цифры астында) тейешле аңлатмалары өйрәнеү процессында эшкәртелгән төп укыу-укытыу эшмәкәрлек төрҙәре һанап кителә.

Башкорт теле курсының коммуникатив-эшмәкәрлек йүнәлешен көсәйтеү, уны беләм алыуға метапредмет һөҙмәтләргә йүнәлтү, кешеләр арасындагы мөнәсәбәт тиз яраклашыу һәм унда әүҙем эшмәкәрлектә дауам итеүгә һәм шулай буларак, функциональ грамоталылыҡты формалаштырыуның мөһим шарттары булып тора.

Функциональ грамоталылыҡтың мөһим индикаторы — предмет-ара статус: *коммуникатив универсаль укыу эшмәкәрлегә* (телмәр эшмәкәрлегенән бөтә төрҙәре менән эш итеү, тиндәштәре һәм оло кешеләр менән аралашыуҙы короу; телдән һәм язма телмәргә адекват кабул итеү, куйылған проблема буйынса үҙ аралаштығы төһәп, дәрәжә, логик яктан төҙөк һәм тасуири әйтсә биреү, аралашыу процесында язма һәм һөйләү телмәре нормаларын һәм башкорт телмәр этикетын һаҡлау); *информацион универсаль укыу эшмәкәрлегә* (проблеманы аныҡлау, дәрәжә аргументтай бөтсә логик яктан төҙөк фекер йөрөтөү, исбатлай беләү, раслаусы йә кире кәһүсү тезис килтереү, библиографик эзләнеүгә тормошқа ашырыу, төрлө сығанактардан кәрәкле мәғлүмәт алыу, төп һәм өстәмә мәғлүмәтте билдәләү, укыу максатын асыҡлау, аралашыу максатынан сығып укыу төрөн һайлау, мәғлүмәти-компьютер сараларын кулланды; мәғлүмәт системалары килтереү һәм киреһен эшкәртеү, уны төрлө ысулдар менән күрһәтсә һ. б.); *регулятив универсаль укыу эшмәкәрлегә* (эшмәкәрлек максатын куя һәм аныҡ итеп аңға беләү, эшмәкәрлектә эзмә-эзлекле планлаштыра һәм кәрәк сакта үзгәртсә беләү; үз контроль, үз баһалау, үз коррекциялау һ. б. тормошқа ашырыу). Функциональ грамоталылыҡтың мөһим компоненты телмәр эшмәкәрлегә төрҙәренә нигеҙләп һәм максатта туған телдә өйрәнеү аша укыусылардың фекерләү һәләтен максатлы йүнәлтсә, шулай ук үҙ уңдығын аңлата.

Функциональ грамоталылыҡты формалаштырыу, укыусылардың телмәр эшмәкәрлеген камиллаштырыу, төрлө аралашыу шарттарында башкорт теленән уны кулланыу үзенсәлектәрен беләү нигеҙендә төһәп. Укыу процесында телдә аңшыныу күнекмәләрен формалаштырыуға ғына йүнәлдерелгән булырға тейеш түгел, ә шулай ук телмәр мәҙәниәтен тәрбиәләү, тормошта мөһим күнекмәләргә формалаштырыу, төрлө укыу төрҙәрен кулланыу, текст мәғлүмәти эшкәртеү, мәғлүмәт системалары формалары аралашыу, телмәр ситуацияһына, әҙәби тел нормаларына һәм аралашыуҙа уңыш нормаларына яраҡлы төрлө ысулдарын файҙаланыу. Шулай итеп, төп деймә беләм бирсә мәғлүмәткә башкорт телен укытыу баланың дөйөм мәҙәни кимәленә күтәрсә, әҙәби уңыш төрлө беләм бирсә учреждениеларында дауам итсә алырлык кимәлдә булырға тейеш.

Белем биреүзә файзаланылған әсбаптар, методик кулланмалар.

Укытыусының тел буйынса укыу- укытыу методик комплекты:

1. Укытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 5-11-се кластары өсөн "Башкорт теле" предметы буйынса белем биреү өлгө программалары/ автор - төз.: З.М.Ғәбитова. -Өфө: Китап, 2017.
2. "Башкорт теле" дәреслегенә методик кулланмалар укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 5-9-сы кластары өсөн. Автор-төзөүселәре: З.М.Ғәбитова, Х.В.Солтанбаева, Л.Х.Сәмситова, С.А.Таһирова, В.Ш.Псәнчин. Өфө: Китап, 2017.
3. Р.Ғ.Азнағолов. Мәктәптә башкорт теле укытыу методикаһы, Өфө, 2011.
4. Башкорт телен һәм әзәбиәтен заманса укытыу. Укытыусылар өсөн кулланма. М.И.Баһаутдинова, Г.Н.Йәғәфәрова, Өфө, Китап, 2009.
5. Башкорт теле һәм туған әзәбиәт дәресләрен үзара бәйләнештә укытыу. М.Б.Юлмөхәмәтов. Өфө-2008.
6. "Башкортостан укытыусыһы" журналдары.
7. Башкорт теленән диктанттар йыйынтығы. Х.А.Толымбаев, С.З.Атнағолова. – Өфө: Китап, 2009.
8. Изложениелар өсөн текстар йыйынтығы. М.Ғ.Ғималова, С.М.Рахимова. – Өфө: Китап, 2009.

Укыусылар өсөн тел буйынса укыу- укытыу методик комплекты:

1. Башкорт теле: укытыу туған(башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү учреждениеһының 5-се класы өсөн укыу кулланмаһы. Автор-төзөүселәре: В.Ш.Псәнчин һәм Ю.В. Псәнчин, З.М.Ғәбитова, Р.Р.Әбүлһаев, Т.М.Мөхәмәтөва. Өфө: Китап, 2017.
2. Башкорт теле: укытыу туған(башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү учреждениеһының 6-сы класы өсөн укыу кулланмаһы. Автор-төзөүселәре: Солтанбаева Х.В., Толымбаев Х.А., Балапанова Р.С. Өфө: 2017.
3. Башкорт теле. Ябай һөйләм синтаксисы: укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 7-се класы өсөн укыу кулланмаһы. Автор-төзөүселәре: Ә.М.Азиев, С.А.Таһирова, А.И.Игеләкова, Ө.Ф.Рәхимова. Өфө: Китап, 2017.
4. Башкорт теле. Кушма һөйләм синтаксисы: укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 8-се класы өсөн укыу кулланмаһы. Автор-төзөүселәре: Л.Х.Сәмситова, С.А.Таһирова, Ө.Ф.Рәхимова, Т.М.Исламова. Өфө: Китап, 2017.
5. Башкорт теле: укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 9-сы класы өсөн укыу кулланмаһы. Автор-төзөүселәре: В.Ш.Псәнчин, Ю.В.Псәнчин, А.И.Игеләкова, Ө.Ф.Рәхимова. Өфө: Китап, 2017.

Сә

3.

4.

5.

Өстөлтмө өзөбнөт

1. Башкорт теле һәм әзәбиәтнең традицион булмаған дәресләр.
М.И.Баһауәтдинова, Г.Н.Йәгәфәрова. – Өфө: Информәция, 2003.
2. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәресләрендә яңы технологияларны куллану. Тәрәүсәләре:
М.И.Баһауәтдинова, Г.Н.Йәгәфәрова. – Өфө, 2008.
3. Башкорт теле һәм әзәбиәтнең тест һорауҙары. И.Ә.Шарипов. – Өфө: Китап, 2000.
4. Башкорт теленән контроль һорауҙар, тестар, кулланмалар. Ү.С.Ракаева, М.С.Дәүләтшина.
–Өфө:Педкнига, 2008.
6. Башкортса һәм русса мөкәлдәр һәм өйтөндәр һүрәт. Өфө, 1994.
- 7 Г.Д.Вәлиева. Текст өстөндә әңгәү өсөн дикһәтәк материаллар. Өфө, 2011.
8. Ү.С.Ракаева, М.С.Дәүләтшина. Башкорт теленән контроль һорауҙар, тестар
кулланмалары. Өфө, 2010.
9. Р.Р.Алсынбаев. Х.А.Толомбаев. Башкорт телен үкәтләү актив формалар һәм
алымдар.Өфө, 2006
10. Башкорт теленән һүзләге, ике томда
11. Башкорт теленән синонимдар, антонимдар, омонимдар һәм синоним һүзлектәр.
12. Башкортса-русса, русса-башкорт һүзлектәр
13. Башкорт теленән орфографик һүзләге.

Материаль-техник кулланмалар

ноутбук
принтер
проектор
интерактив такта

ноутбук

принтер

проектор

интерактив такта